

מבוא מקראי לפרשת שמיטה

היות ואין לנו ספר לימוד מסודרים נצטרך להעמיס על דף ההנחיה גם את מקורות הלימוד העיקריים. את הפרשיות המקראיות כדאי לראות גם במקור [תנ"ך], אך לנוחות המעיינים, העיקריים שבהם מובאים לפניכם.

א. ספר וקרא פרק כה

- (א) וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר:
 (ב) דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת לה:
 (ג) שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר פרמך ואספת את תבואתה:
 (ד) ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר:
 (ה) את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ:
 (ו) והייתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך:
 (ז) ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל:
 (ח) וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו:
 (ט) וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים:
 (י) וזרעתם את השנה השמינית ואכלתם מן התבואה ישן עד השנה התשיעית עד בוא תבואתה תאכלו ישן:

- מהן מילות המפתח של פרשיה זו [פסוקים א-ז]. מה הדבר עשוי ללמד על טיבה של שנת השמיטה? אגב, האם בפרשיה זו מוזכר המינוח שמיטה? מה זה אומר?
- מהו הפעולות האסורות בשנה השביעית? מדוע דווקא אלו? האם א הגיוני שתופענה פעולות אחרות? היש כאן פעולות מותרות?
- מי רשאי ליהנות מיבולי השביעית?
- מה תפקידו של הבהמה והחיה בפרשיה?
- מהי המטרה של שנת השיטה כפי שעולה מפרשה זו? איך המטרה מושגת?
- מה ניתן ללמוד מן השיחה של פסוקים כ-כב, ביחס לקושי לשמור את השמיטה ולמטרתה לאור ההבטחה המצוה בפסוקים אלו?

כדאי לעיין גם בשניים מפירושו של רש"י לפרשה. הפירוש הראשון לא קשור דווקא למצוות השמיטה [ואולי כן?] אך הוא מן הפירושים היותר ידועים ומוזכרים של רש"י לתורה וזו הזדמנות לעיין בו:

רש"י על פסוק א

תורת כהנים הוא מדרש הלכה לספר ויקרא. מדרש ההלכה מפרש בדרך של דרש את פסוקי התורה מתוך מגמה להפיק מהן מידע חדש בעיקר בתחום ההלכה.

בהר סיני - מה ענין שמיטה אצל הר סיני? והלא כל המצות נאמרו מסיני? אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בתורת כהנים.

1. מה מטריד את רש"י בלשון הפסוק?
2. הוא מנסח את פתרון הקושי בתבנית לשונית מיוחדת. לשון זו רומזת לאחת מן המידות שהתורה נדרשת בהן' המידה היא המידה: 'דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא'. נסו להבין את דברי רש"י ואת העיקרון בשיטה של מידה זו לאור הדוגמא הספציפית.

לפירוש התורה באמצעות מדרש קבעו חז"ל מידות שהתורה נדרשת בהן. אלו שיטות סטנדרטיות לפרשנות של הטקסט שבתורה, לשם הסקת מסקנות ממנו כאשר יש סתירות דיניות, או לגבי דברים שלא נאמרו בו במפורש. כך פותחו הן ההלכה והן האגדה.

בפירוש הבא רש"י מסביר שתיים מן המלים הקשות של פסוק ה: 'ספיח', 'נזירך'.

רש"י פסוק ה

ספיח קצירך - אפילו לא זרעתה והיא צמחה מן הזרע שנפל בה בעת הקציר הוא קרוי ספיח:

לא תקצור - להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל:

נזירך - שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם:

לא תבצר - אותם אינך בוצר אלא מן המופקר:

האם, לפי רש"י, ישנו איסור מוחלט על הקצירה ועל הבצירה? מה ההבדל בין מלאכות אלו למלאכות זריעה וזמירה?

ב. ספר דברים פרק טו

(א) מקץ שבע שנים תעשה שמטה:

(ב) וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמטה לה:

(ג) את הנכרי תגש ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך:

(ד) אפס כי לא יהיה בך אביון כי ברך יברכה ה' בארץ אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה לרשתה:

(ה) רק אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך לשמר לעשות את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה היום:

(ו) כי ה' אלהיך ברכך באשר דבר לך והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבט ומשלת בגוים רבים וברך לא ימשלו:

(ז) כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלהיך נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא

תקפץ את ירך מאחיק האביון:

(ח) כי פתח תפתח את ירך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו:

(ט) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיק האביון

ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא:

(י) נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכה ה' אלהיך בכל מעשך ובכל משלח ירך:

(יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על פן אנכי מצוה לאמר פתח תפתח את ירך לאחיק לעניך ולאביוןך

בארצך:

1. מהן מילות המפתח של הפרשה?
2. מה זאת שמיטה?
3. מהו התוכן המרכזי של שנת השמיטה לפי פרשיה זו? מי אמור ליהנות ממנה? מה ניתן ללמוד מאיזכורם של הגוים בפרשיה זו? ניתן להסתייע בפירוש של הרמב"ן:

רמב"ן על דברים פרק טו פסוק ג

את הנכרי תגוש זו מצות עשה, לשון רש"י ספרי הוא מדרש ההלכה [=ראו בהערה הראשונה] מספרי. ופירושו: מצות עשה באחיך - לספר דברים. הנכרי תגוש ולא אחיך, ולא שבו מכלל עשה עשה. ולפי שנינו שם (ספרי קכט) לא יגוש, ליתן עליו לא תעשה, חזרו ושנו את הנכרי תגוש זו מצות עשה, לומר שגוש עליו בעשה ולא תעשה וכך אמרו שם (ספרי תצא קכט) לנכרי תשיך (להלן כג כא), מצות עשה, ולאחיך לא תשיך, זו מצות לא תעשה, והוא כמו שפירשנו מצות עשה באחיך, וכך פירש שם רש"י. לא שיהיה מצוה להלוות לנכרי ברבית כלל. והרב רבי משה (הל' מלוה ולוה פ"א ה"ב) עשן

שתיהן מצות ממש, לנגוש את הנכרי ולהלוותו ברבית, טעה בלשון הזה השנוי בספרי.

1. מהי המחלוקת בין הרמב"ן לרמב"ם [=רבי משה] בפירוש המצווה: 'את הנכרי תיגוש'? מהו הפירוש הפשוט יותר? מה מלמדים דברי הרמב"ן על טיבה של הפרשה ועל מגמת 'השמיטה'?
2. עמדו על ההתנגשות בין חובת הסיוע לאביון לבין מצוות השמיטה? כיצד מבקשת התורה לפתור סתירה זו?
3. למסקנה: בסוף, יהיו אביונים או לא?

ג. ספר שמח פרק כב

[פסוקי 'השמיטה' מודגשים]

- (ו) לֹא תִטֶּה מִשְׁפַּט אֲבִינֶךָ בְּרִיבוֹ:
- (ז) מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחֹק וְנָקִי וְצַדִּיק אַל תִּהְרַג כִּי לֹא אֲצַדִּיק רְשָׁע:
- (ח) וְשֹׁחַד לֹא תִקַּח כִּי הַשֹּׁחַד יַעֲוֶר פְּקָחִים וְיִסְלַף דְּבָרֵי צַדִּיקִים:
- (ט) וְגַר לֹא תִלְחָץ וְאַתָּם יִדְעוּתֶם אֶת נַפְשׁ הַגֵּר כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם:
- (י) וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת אֲרֻצְךָ וְאַסַּפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָה:
- (יא) וְהַשְּׁבִיעֵת תִּשְׁמַטְנָה וְנִטְשָׁתָה וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עַמְּךָ וְיִתְרֶם תֹּאכַל חֵיט הַשְּׂדֵה בֵּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְיִתְדֶךָ:
- (יב) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וְחֲמֹרְךָ וְיִנְפֹשׁ בֵּן אִמְתְּךָ וְהַגֵּר:

1. למה נחוץ פסוק י? האם הוא מצווה מצווה?
2. מה פשר המילה תשמטנה ונטשתה? – מה פשר הכפילות ולא יזה מושא הן מתייחסות [את מה לשמט ולנטוש?] בשאלה זו עסקו פרשנים רבים חלקם מובאים לפניכם. איזה מן הפירושים הא סביר יותר? מה הקריטריון לסבירות? חשבו למשל על היחס שבין האמור בפסוק י לאמור בפסוק י.

רס"ג והשביעית תפקירנה ותעזבנה ואכלו ממנה אביוני עמך.
אבן עזרא והשביעית תשמטנה - היא שתקרא שמטה לה' ולא יגוש איש את רעהו האביון: ונטשתה - שלא תזרע. וכמוהו ונטוש את השנה השביעית:
ספורנו תשמטנה. שמטת כספים, כאמרו וזה דבר השמטה, שמוט כל בעל משה ידו: ונטשתה ואכלו אביוני עמך. בשמטת קרקע יאכלו גם העניים:
ויתרם. של עניים: תאכל חית השדה. שהעניים קודמים, כאמרם מאכל אדם אסור להאכילו לכלבים:

1. מה המגמה של מצוות השביעית? שימו לב לפרשיות הסמוכות. שימו לב לנימוק של מצוות השבת המופיע בסמוך.
2. האם פרשה זו דומה לפרשיה שבספר ויקרא או לפרשיה שבספר דברים?

ד. ישנן פרשיות מספוח במקרא שכדאי לעיין בהם כדי לקבל חושם תנאי על סוגיה זו.

1. ויקרא פרק כ"ו פסוקים לד-לב, מד. מנין הזיקה העמוקה בין הגלות לבין שנת השמיטה?

2. דברים פרק ל"א פסוקים י-ג. מדוע מעמד הקהל מתקיים במוצאי שנת השמיטה?

3. נחמיה פרק י פסוק לב. מה ניתן ללמוד מכך שבאמנה הכללית נמצא חיוב שביעית [צמוד לשבת]?

לסכום עיינו בדברי הרמב"ם בספר המצוות, המונה שלוש מצוות עשה בתחום השמיטה. האם ניתן לראות בהן 3 גישות לשמיטה שיש להן תשתית בפסוקי המקרא אותם למדנו?

רמב"ם ספר המצוות

עשה קלד - היא שצונו להפקיר כל מה שתצמיח הארץ בשנת השמטה והפקיר צמחי אדמתנו כלם לכל אדם והוא אמרו ית' והשביעית תשמטנה ונטשתה וגו' עשה קלה - היא שצונו לשבות מעבודת הארץ בשנה שביעית והוא אמרו ית' בחריש ובקציר תשבות וכבר נכפל זה הצווי פעמים ואמר שבת שבתון יהיה לארץ וכבר קדם עשה קמא - היא שצונו להשמיט כספים כלומר החובות כלם בשנת השמטה והוא אמרו ית' ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך וכבר נכפל הצווי במצוה זו ואמר וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו ולשון התוספתא בשתי שמטות הכתוב מדבר אחת שמטת קרקע ואחת שמטת כספים ומצוה זו של שמטת כספים אינה נוהגת מן התורה אלא בזמן ששמטת קרקע נוהגת והיא עכשו נוהגת בכל מקום וכבר התבארו משפטי מצוה זו במסכת שביעית פרק אחרון :